ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2541-พฤษภาคม 2542

บทความพิเศษ

อาณาจักรเตียนเยว่ และ อาณาจักรส้าน

วินัย พงศ์ศรีเพียร*

ในช่วงระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมานี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทได้รับแรงกระตุ้นเป็นอันมากจากปัจจัยสองประการ ปัจจัยประการแรก คือ การจัดพิมพ์หนังสือของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ ผลงานค้นคว้าของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่องนี้เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ไทโบราณจากแง่มุมนิรุกติประวัติศาสตร์ มีเนื้อความโดยพิสดาร และ

*อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เสนอการวินิจฉัยปัญหาอย่างละเอียดลออชนิดที่ไม่เคยมีนักวิชาการไทยท่านใดทำได้มาก่อน คุณูปการอันยิ่งใหญ่ของจิตร ภูมิศักดิ์ก็คือการอธิบายที่มาของชื่อชนชาติไท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า 'สยาม' จากหลักฐานประเภทต่าง ๆ และในกรณีนี้เขาได้เสนอว่า รัฐ 'ส้าน' ที่ปรากฏในเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ฮั่นก็คือ 'สยาม' หรือ 'ซาน' ในบริเวณภาคเหนือของพม่านั่นเอง เพราะฉะนั้นรัฐนี้จึงเป็นรัฐไท

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้การถกเถียงเรื่องความเป็นมาของชนชาติไทมีสีสันมากขึ้นก็คือ การเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนซึ่งเปิดโอกาสให้ผลงานและทัศนะของนักวิชาการจีนได้เป็นที่รู้จักกัน ในบรรดาประเด็นต่าง ๆ ที่หยิบยกมาอภิปรายกันนั้น มีประเด็นหนึ่งซึ่งควรจะถือว่าเป็นประเด็นใหม่ นั่นคือข้อเสนอของศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนแห่งสถาบันชนกลุ่มน้อยยูนนานที่ว่า 'เตียนเยว่' ในหนังสือ *สื่อจี้* ของซือหม่าเชียนก็คือรัฐไทที่ใคร ๆ หลงลืมไป

เนื่องจากเตียนเยว่มีอายุร่วมสมัยกับอาณาจักรเตียนและเก่ากว่าอาณาจักรส้านซึ่งร่วมสมัยกับอาณาจักรอายหลาว ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงอาณาจักรเตียนเยว่ก่อน

๑. อาณาจักรเตียนเยว่ในเอกสารจีนโบราณ

เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๙ ศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุน ได้เสนอผลงานวิจัยที่น่าสนใจเรื่อง "A Research on the Ancient 'Siam-Dai' Kingdoms" ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และได้เสนอบทความเรื่องนี้ต่อที่ประชุมนานาชาติไทยศึกษาครั้งที่ ๔ ณ นครคุนหมิง อีกครั้งหนึ่งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๙๐/พ.ศ. ๒๕๓๓ รสสุคนธ์ ขันธ์นะภา ได้แปลบทความนี้เป็นภาษาไทยออกเผยแพร่ในวารสาร *รวมบทความประวัติศาสตร์* ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐

ข้อมูลจากเอกสารจีนเกี่ยวกับ 'เตียนเยว่' ปรากฏอยู่เฉพาะในหนังสือ *สื่อ*

จี้ ของ ซือหม่าเชียนเพียงตอนเดียว กล่าวคือข้อความที่ [iv] ในบทที่ ๓ ของหนังสือนี้ ผู้เขียนขอยกมาเพื่อการพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

> องค์จักรพรรดิทรงพอพระทัยยิ่งและทรงดำริชอบกับคำแนะนำของจางเชียนและมีพระบรมราชโองการให้จางเชียนออกเดินทางจากเฉียนเว่ยเป็นการลับเพื่อสืบหาต้าเซี่ย คณะของเขาแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม แยกย้ายกันไปยังดินแดนของพวกหมาง, หยาน, ซือและฉงกับเป่อ แต่ละกลุ่มเดินทางไปได้ ๑,๐๐๐ หรือ ๒,๐๐๐ ลี้ แต่ทางเหนือถูกขัดขวางโดยพวกตี้และจั๋ว ในขณะที่ทางใต้ถูกขัดขวางโดยพวกสุ่ยและคุนหมิง ชนเผ่าคุนหมิงไม่มีหัวหน้าปกครอง แต่อุทิศตนเพื่อปล้นและโจรกรรม, และทันทีที่จับกุมทูตฮั่นคนใดได้ก็จะสังหารเลย เหตุนี้จึงไม่มีคณะทูตกลุ่มใดเดินทางผ่านไปถึงจุดหมายเลย อย่างไรก็ตาม พวกเขาได้ทราบมาว่า ห่างไปทางตะวันตกอีก ๑,๐๐๐ ลี้หรือกว่านั้น มีประเทศหนึ่งเรียกว่าเตียนเยว่ ประชาชนเมืองนั้นขี่ช้างและทราบว่า บางครั้งมีพ่อค้าจากแคว้นสู่ลักลอบนำสินค้าไปค้าขายที่นั่น ด้วยวิธีเช่นนี้ ราชสำนักฮั่นซึ่งออกไปค้นหาเส้นทางไปต้าเซี่ยกับได้มาติดต่อกับราชอาณาจักรเตียนเป็นครั้งแรก

ตามข้อความข้างต้นนี้ ราชสำนักจีนได้รับทราบว่ามี "อาณาจักรของคนขี่ช้าง" หรือ *เตียนเยว่* จากรายงานของคณะสำรวจที่ราชสำนักจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ส่งออกไปสำรวจหาเส้นทางติดต่อกับต้าเซี่ยหรือบัคเตรียในราวปี ๑๒๕ ก่อน ค.ศ. ในสมัยนั้นต้าเซี่ยหรือบัคเตรีย ซึ่งปัจจุบันนี้คือภาคเหนือของอัฟกานิสถานและสาธารณรัฐอุซเบ็ค เป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นจุดบรรจบของเส้นทางการค้าที่รุ่งเรือง ดังนั้นราชวงศ์ฮั่นจึงสนใจที่จะติดต่อด้วย

ในชั้นต้นเราจะต้องใช้ข้อมูลจากเอกสารให้ถูกต้องเสียก่อน ข้อความที่รสสุคนธ์ ขันธ์นะภาแปลไว้จากผลงานของหวงฮุ่ยคุน มีดังนี้

> ไม่มีผู้ปกครองที่เข้มแข็ง ในบรรดาชนเผ่าต่าง ๆ ของคุนหมิงพวกนี้มัก

จะปล้นหรือแม้กระทั่งฆ่าคณะทูตจากราชสำนักฮั่น ดังนั้นจึงไม่สามารถติดต่อสื่อสารกับชนพวกนี้ อย่างไรก็ตาม มีคำบอกเล่าว่าประมาณกว่า ๑,๐๐๐ ลี้ (มากกว่า ๕๐๐ กิโลเมตร) จากคุนหมิงมีอาณาจักรของผู้ซึ่งช้างชื่อ **เตียนเยว่** บางครั้งมีพ่อค้าจากแคว้นสู่ (ปัจจุบันคือมณฑลเสฉวน) แอบนำสินค้าไปขายที่นั่น[1]

ผู้เขียนได้เคยสงสัยว่าข้อความที่แปลว่า "ในบรรดาชนเผ่าต่าง ๆ ของคุนหมิง" และ "๑,๐๐๐ ลี้ จากคุนหมิง" จะต้องเป็นผลมาจากการถ่ายทอดข้ามภาษาที่วิปลาสคลาดเคลื่อน เพราะคำว่า "คุนหมิง" นำมาใช้เรียกชื่อเมืองหลวงของแคว้นยูนนานในสมัยราชวงศ์ชิง ส่วนในสมัยราชวงศ์ฮั่นบริเวณนครคุนหมิงเป็นราชอาณาจักรเตียน เมื่อผู้เขียนได้พบศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนใน พ.ศ. ๒๕๓๑ ที่นครคุนหมิง และได้เรียนถามท่าน ท่านได้อธิบายว่า ข้อความที่ผู้เขียนสงสัยว่าแปลเป็นภาษาไทยผิดนั้นผิดจริง เมื่อตรวจดูจากต้นฉบับภาษาอังกฤษจึงได้ทราบว่าแปลผิดมาชั้นหนึ่งแล้ว

หวงฮุ่ยคุนเสนอความเห็นว่า "เตียนเยว่" เป็นชื่อเรียกบรรพชนไทที่เก่าที่สุด แต่การกำหนดตำแหน่งของเตียนเยว่ ย่อมขึ้นอยู่กับการสันนิษฐานเรื่องถิ่นฐานของชนเผ่าคุนหมิงเสียก่อน หวงฮุ่ยคุนอธิบายว่า ชนเผ่าคุนหมิงกระจายกันอยู่เป็นบริเวณกว้างระหว่างเย่หยูและถงซือ กล่าวคือ ระหว่างต้าหลี่และเป่าชานรวมทั้งบริเวณเต้อหงทางตะวันตกของยูนนานด้วย ท่านอธิบายว่าในสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ. ๑๖๔๔-๑๙๑๑) มีความเข้าใจกันว่าเถิงเยว่ (ปัจจุบันคืออำเภอเถิงชง ในยูนนานตะวันตก) คือเตียนเยว่ ยิ่งกว่านั้น เถิงเยว่ ยังมีชื่อโบราณว่า เยว่ตันอีกอย่างหนึ่งด้วย คำว่า *เยว่* หมายความว่า ณ ที่นั้นเคยมีพวกที่เรียกว่า *เยว่* อยู่ ท่านมีความเห็นโดยสรุปว่า

เตียนเยว่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณเต้อหงในขณะที่เต้อหงเองน่าจะเป็น

---

1. หวงฮุ่ยคุน, "งานค้นคว้าเกี่ยวกับอาณาจักร "สยาม-ไต" โบราณ," รสสุคนธ์ ขันธ์นะภา, แปล, *รวมบทความประวัติศาสตร์* ๙ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐): ๑๔๐.

ภาคตะวันออกของเตียนเยว่ ส่วนภาคตะวันตกอยู่ในบริเวณรัฐไทใหญ่ในพม่าปัจจุบันและแผ่ไปถึงรัฐมณีปุระและรัฐอัสสัมทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย, กล่าวคือได้ขยายไปถึงหุบเขาและพื้นราบของฝั่งใต้ของแม่น้ำพรมบุตร การกระจายกันอยู่ของชนเผ่าเตียนเยว่ไม่เพียงแต่สอดคล้องกับบันทึกประวัติศาสตร์จีนที่กล่าวว่า เตียนเยว่ตั้งอยู่ห่างจากชนเผ่าคุนหมิงไปทางตะวันตกกว่า ๑,๐๐๐ ลี้ แต่ยังสอดคล้องกับตำแหน่งอันเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของชนชาติไท-สยาม...[2]

ศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนได้ตั้งข้อสันนิษฐานที่สำคัญยิ่งคือคำว่า *เยว่* ในเตียนเยว่ แสดงว่า ชนชาวเตียนเยว่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชาติ เยว่ ในจีนตอนใต้ในการพิสูจน์เรื่องนี้ ท่านได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะร่วมกันระหว่างชนชาติไทกับเยว่เป็นต้นว่า โครงสร้างด้านภาษาและไวยากรณ์ระหว่างพวกเยว่กับจ้วง, การสักตามตัวและตัดผมสั้น เป็นอาทิ

อย่างไรก็ตาม การสันนิษฐานข้างต้นเป็นการสันนิษฐานจากหลักฐานแวดล้อม และอาจโต้แย้งได้ในประเด็นต่อไปนี้

๑. วงวิชาการมีมติว่าเยว่เป็นคำที่จีนใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ (ของแผ่นดินจีนปัจจุบัน) อย่างกว้าง ๆ ในสมัยที่ความรู้ของจีนเกี่ยวกับชนกลุ่มต่าง ๆ ทางใต้ยังมีอยู่อย่างจำกัด และที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การยอมรับโดยทั่วไปของนักประวัติศาสตร์ว่า ชนชาติเยว่เป็นพ่อเชื้อบรรพชนของเวียดนาม อันที่จริงคำว่า 'ญวน' ที่ชาวจามโบราณเรียกชาวเวียดนามนั้นอาจมีที่มาจากคำว่า *เยว่* ก็เป็นได้[3]

๒. ในการเปรียบเทียบทางด้านภาษาและวัฒนธรรมนั้นเราได้พบว่า

---

2. ผู้เขียนแปลจาก Huang Hui Kun, "A Research on the Ancient "Siam-Dai" Kingdoms" ลงพิมพ์ใน Institute of Southeast Asian Studies, *Proceedings of the 4th-International Conference on Thai Studies*, (Kunming, May 1990): 187.

3. D. Thomas, "A Note on 'Yuan'," *Journal of the American Oriental Society* 94 (1974): 123.

ศาสตราจารย์ทวงฮุ่ยคุนได้ยกตัวอย่างเพลงเรือโบราณของชาวเยว่มาและบอกว่าเป็นภาษาไทแต่ผู้เขียนไม่เห็นเค้าเลยว่าเป็นภาษาไทได้ ส่วนกรณีการสักตัวหรือตัดผมสั้นอะไรทำนองนี้ก็เป็นประเพณีร่วมกันของชนกลุ่มต่าง ๆ ในจีนตอนใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ศาสตราจารย์โวลแฟรม อีแบร์หาร์ดได้ศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดลออและเราเห็นได้ชัดเจนว่า ชนชาติต่าง ๆ ในจีนตอนใต้ได้หยิบยืมแบบแผนทางวัฒนธรรมและผสมผสานกันในระดับสูงทีเดียว เช่น ความเชื่อในบทบาทของนาค (มังกร) หรือเครื่องลางของขลัง ดังนั้นจึงไม่สามารถสรุปอะไรอย่างง่าย ๆ[4]

๓. สิ่งที่เราทราบเกี่ยวกับ เตียนเยว่ มีเพียงสองประการคือ หนึ่ง เตียนเยว่ เป็นประเทศของคนขี่ช้าง และสอง อยู่ห่างจากชนเผ่าคุนหมิงออกไปกว่า ๑,๐๐๐ ลี้ หรือประมาณ ๕๐๐ กิโลเมตร จริง ๆ แล้ว ซือหม่าเชียนก็มิได้บอกทิศทางไว้อย่างชัดเจนเพียงแต่บอกว่ามีพ่อค้าจากเสฉวนไปค้าขายถึงที่นั่นกันบ้าง ผู้ที่รายงานเรื่องนี้อาจไม่ทราบตำแหน่งของเตียนเยว่อย่างแน่นอน เหมือนเวลาที่บรรยายว่า อาณาจักรเตียนอยู่บริเวณทะเลสาบเตียนฉือ ดังนั้นการกำหนดศูนย์กลางของเตียนเยว่จึงทำได้ยาก แต่ 'ประเทศของคนขี่ช้าง' ทำให้นึกถึงจุดเด่นของประเทศนี้คือ 'ช้าง' และ ชื่อ 'ล้านช้าง' ในสมัยหลัง เส้นทางคาราวานการค้าที่ใช้ตั้งแต่สมัยโบราณลงมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ จากต้าหลี่ถึงแม่สายและเชียงแสนตลอดถึงท่าอิฐและพิชัยทำให้บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย[5] น่าจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษนอกเหนือจากเมืองเมาในพม่าหรือเป่าชานในยูนนาน

๔. ข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ทวงฮุ่ยคุนที่ว่าเตียนเยว่เป็นรัฐไทมาจากสมมุติฐานที่ว่าบริเวณตั้งแต่ภาคตะวันตกของยูนนานไปถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของชนชาติไท ดังนั้นจึงถือว่า เตียน-

---

4. Wolfram Eberhard, *The Local Cultures of South and East China* (Leiden: E.J. Brill, 1968).

5. ดูตัวอย่างจากรายงานของ Sir. Ernest Satow, ใน *A Diplomat in Siam by Ernest Satow*, introduced and edited by Nigel J. Brailey, Kiscadel Asia Research Series No. 4 (1994): 82-83.

เยว่ เป็นนามชนชาติไทที่เก่าแก่ที่สุด[6] แม้หลักฐานประเภทตำนานของชนชาติไท ในพม่าและภาคเหนือของไทยได้กล่าวว่า ชนชาติไทเคยอยู่ในบริเวณดังกล่าว ตั้งแต่สมัยพุทธกาลคือราว ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาลแล้ว แต่หลักฐานตำนาน ทั้งหมดเกิดขึ้นในกรอบของประวัติศาสตร์สากลของศาสนาพุทธ ดังนั้นในส่วนที่ เกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ ขึ้นไปจึงมิใช่ข้อเท็จจริงทางประ-วัติศาสตร์ ยิ่งกว่านั้น เหตุการณ์ในตำนานที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปลงเมือง ของชนชาติไทในสมัยพุทธกาลกลับสะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวจริง ๆ ในสมัย ของ 'เจ้าลุ่มฟ้าเปาพิมาน' ซึ่งใช้เรียกกษัตริย์หนานเจ้า นั่นหมายความว่าใน ความทรงจำที่เลือนลางเกี่ยวกับเหตุการณ์สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ถึง ๑๒ นัก เขียนตำนานสมัยหลังได้ผลักเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ให้เก่ากว่าที่เกิดขึ้นจริงนาน นับกว่า ๑,๐๐๐ ปี อีกประการหนึ่ง ณ บริเวณที่เชื่ออย่างกว้าง ๆ ว่าน่าจะเป็น เตียนเยว่นั้น มีความซับซ้อนทางด้านมานุษยวิทยามากจนเกินกว่าจะสรุปอะไร ได้ง่าย ๆ ตำนานของชนชาติไทที่เชียงตุงก็ดีหรือในลาวก็ดีต่างสะท้อนให้เห็นข้อ เท็จจริงทางประวัติศาสตร์ว่าชนชาติไทได้อพยพเข้าครอบครองดินแดนของชาว พื้นเมืองเดิมซึ่งมีเชื้อสายมอญ-เขมรที่เรียกว่า ลัวะบ้าง, ละว้าบ้าง, ข่าบ้างหรือ มิลักขะบ้าง เช่นเคยมีพิธีกรรมไล่ลัวะซึ่งเป็นที่ทราบกันดี[7]

เนื่องจากรัฐเตียนเยว่ ไม่เคยติดต่อสัมพันธ์ทางการทูตกับราชสำนักฮั่น เราจึงไม่ทราบรายละเอียดที่ชัดเจนว่าเป็นอาณาจักรหรือประเทศใหญ่น้อยเพียงใด ศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนได้ให้ความสนใจแก่คำว่า 'เยว่' แต่ไม่ได้อธิบายว่าคำว่า 'เตียน' ข้างหน้ามีความสำคัญอย่างไร ผู้เขียนเชื่อว่า อาณาจักรเตียนเยว่ 'คนขี่ ช้าง' นี้ น่าจะเป็นอาณาจักรของชนพื้นเมืองก่อนที่คนเชื้อสายไทจะอพยพเข้ามา เพราะการปรากฏตนอย่างชัดเจนของชนชาติไทในบริเวณยูนนานตะวันตกและ พม่าตอนเหนือนั้น มีหลักฐานร่วมสมัยของจีนและหลักฐานศิลาจารึกของพม่า

---

6. Huang Hui Kun, op. cit.

7. J.G. Scott and J.F. Hardiman, *Gazetteer of Upper Burma and the Shan States* (Rangoon: 1900-1901): 256.

ยืนยันในคำว่า *ไป๋อี๋* และ 'ชาน' หรือ 'สยาม' ตามลำดับในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ และคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ แต่เนื่องจากการอพยพของชนชาติไทมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เราจึงอาจสันนิษฐานได้ว่าการทยอยอพยพได้เริ่มขึ้นก่อนหน้านั้นแล้วสองหรือสามศตวรรษเป็นอย่างน้อยและบางช่วงเวลาการอพยพดังกล่าวอาจได้รับการกระตุ้นจากเหตุการณ์สำคัญ เช่น การที่อาณาจักรหนานเจ้าทำลายอาณาจักรศรีเกษตรและยึดครองตังเกี๋ย และการเสื่อมอำนาจของราชวงศ์เมิ่งของหนานเจ้าในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ เองด้วย

๒. อาณาจักรส้านในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ

แม้นักปราชญ์ไทยสมัยที่เริ่มสนใจประวัติศาสตร์ชนชาติไทจะมิได้กล่าวถึงอาณาจักรที่ลึกลับอย่างอาณาจักร 'ส้าน' แต่นักศึกษาประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกได้เคยอภิปรายปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักร 'ส้าน' มาร่วมศตวรรษแล้ว ไม่ว่าจะเป็น อี.เอช.พาร์เกอร์, จี. เอช. ลูช หรือ เยรินี. นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่เคยกล่าวถึงอาณาจักรนี้อย่างผ่าน ๆ และอ่านชื่อผิด ๆ ดูเหมือนจะมีพระยาอนุมานราชธนและอีกสองสามท่าน อย่างไรก็ตาม เมื่อราวสิบกว่าปีที่ผ่านมานี้เรื่องราวของอาณาจักร 'ส้าน' ก็ได้รับการไขขานและเปิดประเด็นการอภิปรายใหม่ในผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม* (พ.ศ. ๒๕๑๙) และบทความของหวงฮุ่ยคุน เรื่อง "A Research on the Ancient 'Siam-Dai' Kingdoms" (พ.ศ. ๒๕๒๙) การรื้อฟื้นความรู้เรื่องอาณาจักร 'ส้าน' เป็นผลมาจากการสันนิษฐานว่าอาณาจักร 'ส้าน' ก็คืออาณาจักรสยามและเป็นการปรากฏคำว่า 'สยาม' (ที่จีนเรียกเพี้ยนไปเล็กน้อยว่า ส้าน) เป็นครั้งแรกเท่าที่สอบสวนได้

ศาสตราจารย์อี.เอช. พาร์เกอร์เป็นนักประวัติศาสตร์ท่านแรกที่ได้กล่าวถึงอาณาจักร 'ส้าน' ในผลงานเรื่อง 'The Early Laos and China' ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๑, แต่ท่านอ่านชื่ออาณาจักรนี้ว่า 'เส้น' /Shen/[8] ท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้

8. E.H. Parker, "The Early Laos and China," *China Review*, 19 2 (1891): 71.

ว่าพระเจ้าอลองพญากษัตริย์พม่าได้ทรงอ้างในพระราชสาสน์ติดต่อกับราชสำนักชิงใน ค.ศ. ๑๗๕๔/พ.ศ. ๒๒๙๗ ว่า ทรงเป็นเชื้อสายของกษัตริย์หย่งหยิวเตี้ยน (Yung Yu-tian) แต่ไม่ได้กล่าวเลยว่าอาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรไทหรือฉาน อย่างไรก็ตาม ในปีต่อมาพาร์เกอร์ได้อธิบายไว้ในผลงานอีกเรื่องหนึ่งคือ "Burma with special reference to her relations with China." (Rangoon: Gazette Press, 1893) ว่า

> ชาวจีนมีความสัมพันธ์ที่กำหนดได้อย่างเด่นชัดกับพวกฉานหรืออาณาจักรอายหลาว ณ ต้าหลี่ฝู่ (ในปัจจุบัน) ในช่วงศตวรรษแรกแห่งคริสตกาล กระนั้นก็ตามใน ค.ศ. ๙๗/พ.ศ. ๖๔๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรถาน (T'an) พระนามว่าหย่งหยิวได้ทรงส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังจีนผ่านความช่วยเหลือของพวกอายหลาว ฝ่ายจีนเข้าใจว่ากษัตริย์หย่งหยิวแห่งถานเป็นชาติเดียวกับกษัตริย์เผี่ยว [ผิว] พระนามว่าหย่งเคียง... กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ข้าพเจ้าออกจะคิดเชื่อว่าการไปยังจีนของทูตของกษัตริย์หย่งหยิวในระหว่าง ค.ศ. ๙๗ ถึง ค.ศ. ๑๒๐ ไม่ควรได้รับการพิจารณาว่าเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พม่า ย่อมทราบกันดีอยู่แล้วจากจดหมายเหตุจีนว่า พ่อค้าหรือทูตจากบางส่วนของจักรวรรดิโรมันได้มาถึงจีนในระหว่างคริสตศตวรรษที่ ๒ ผ่านทางอินโดจีน และจากเรื่องราวที่กล่าวไว้ในเอกสารจีนเกี่ยวกับรัฐ 'ถาน' ดูเหมือนว่าจริง ๆ แล้วรัฐนี้ตั้งอยู่ห่างไกลไปทางตะวันตกของพม่าอยู่มากโข แต่ได้เป็นที่รู้จักของจีนมาแต่ดั้งเดิม เพราะว่าได้เดินทางมายังจีนผ่านพม่าและยูนนาน สายสัมพันธ์เพียงประการเดียวระหว่างกษัตริย์หย่งหยิวแห่ง 'ถาน' กับบรรดากษัตริย์แห่งอาณาจักรเผี่ยวก็คือต่างมีแซ่หย่ง ส่วนอลองพญาผู้มีพระนามจีนว่าหย่งจื้อหยาได้ถูกกล่าวไว้ในพระราชสาสน์ที่ทรงมีไปถึงจีนใน ค.ศ. ๑๗๕๐ ว่า ทรงเป็นเชื้อสายของกษัตริย์แห่งถานและเผี่ยว สิ่งที่เป็นไปได้มาก ๆ ก็คือ ท่องสื่อจีนได้ช่วยสร้างสาแหรกวงศ์ให้แก่พระองค์[9]

---

9. อ้างถึงใน G.H. Luce, "The Tan (97–132 A.D.) and the Ngai-lao," in *Selection of Articles from the Journal of the Burma Research Society (History and Literature)* fiftieth Anniversary Publications No. 2 (Rangoon, 1960): 201.

ศาสตราจารย์ จี เอช ลูซ ได้แสดงความเห็นสนับสนุนว่า รัฐถานหรือส้านมิได้อยู่ในพม่าและพม่าเป็นแค่ทางผ่านของทูตจากรัฐนี้ซึ่งมาแต่แดนไกลทางตะวันตก ปริศนาเกี่ยวกับรัฐหรืออาณาจักร 'ส้าน' หรือ 'ถาน' นี้ทำให้ศาสตราจารย์ลูซได้ทำการค้นคว้าอย่างจริงจังในผลงานเรื่อง "The T'an (97-132 A.D.) and the Ngai-lao" ซึ่งลงพิมพ์ใน *Journal of the Burma Research Society* ใน ค.ศ. ๑๙๒๔ สิ่งที่ท่านมองหาคือ รัฐนี้ควรเป็นรัฐอะไร และมาจากจักรวรรดิจีนได้อย่างไร การค้นคว้าของลูซนับว่าก้าวไกลไปกว่า พอล เปลิโอ ใน ค.ศ. ๑๙๐๔ ซึ่งกล่าวกว้าง ๆ ว่า ทูตของอาณาจักรถานมาจากตะวันตกตามเส้นทางติดต่อระหว่างอาณาจักรโรมันตะวันออกผ่านเอเชียกลางมายังจีน[10] และก้าวหน้ากว่าข้อเสนอของเยรินีที่ว่า รัฐเสิ้น [ส้าน] อยู่ใกล้ภะโมในภาคเหนือของพม่า[11]

๓. ข้อมูลเอกสารจีนโบราณร่วมสมัย

การวินิจฉัยเรื่องอาณาจักรส้านนี้เราจะต้องเริ่มต้นขึ้นใหม่ด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง ข้อมูลขั้นต้นจากเอกสารจีนที่เสนอข้างล่างนี้

(ก) ได้มาจากการแปลของผู้เชี่ยวชาญในคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน ผู้เขียนเป็นผู้ตรวจสอบสำนวน

(ข) คำแปลภาษาอังกฤษของศาสตราจารย์ลูซ ("The Tan...")

(ค) คำแปลภาษาอังกฤษในผลงานของหวงฮุ่ยคุน

(ง) คำแปลภาษาอังกฤษในผลงานของเฉินหลู่ฟ่าน

[i]

(ก) ในเดือนอ้ายฤดูใบไม้ผลิ ปีที่ ๙ แห่งรัชศกหย่งหยวน [ตรงกับกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๙๗] หมาน [อนารยชน] นอกพรมแดน

---

10. Paul Pelliot, "Deux itinéraires de China en linde," *BEFEO* 4 (1964): 221.

11. G.E. Gerini, *Researches on Ptolemy's Geography of Eastern Asia* (Farther India and Indo-Malay Archepelago), (London: The Royal Asiatic Society, 1909): 61-62.

เมืองหย่งชังออกไปกับอาณาจักรส้านซึ่งต้องอาศัยล่ามหลายทอดได้มาถวายเครื่องราชบรรณาการ[12]

(ข) In the 9th year (of the yung-yuan period), spring, the first month, the southern barbarians beyond the Yung-Ch'ang frontier and the Tan Kingdom by means of double interpreters submitted tribute.[13]

(ค) In January of Yongyuan, the ninth year (97 A.D.), the Mans and Yis as well as [the] Kingdom of Siam situated out of Yong Chang paid tributes to the imperial court with interpreting in various spoken languages.[14]

(ง) In the spring of the ninth year of Yongyuan (A.D. 97) in the first moon of the lunar calendar, the aboriginal tribes and the Shan Kingdom beyond the boundaries of Yongchang (Baoshan) paid tribute to the Emperor through successive interpreters.[15]

[ii]

(ก) ในเดือน ๑๒ ปีที่ ๑ แห่งรัชศกหย่งหนิง [ตรงกับมกราคม ค.ศ. ๑๒๑] อาณาจักรส้านซึ่งอยู่นอกพรมแดนเมืองหย่งชังส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย[16]

(ข) In the 12th month of the 1st year, Yung-ning period, the Tan Kingdom beyond the Yung-Ch'ang frontier sent

---

12. หนังสือ *โฮ่วฮั่นซู*, "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นยุคหลังฉบับหอหลวง", บรรพ: "พระราชประวัติจักรพรรดิเหอตี้"

13. Luce, op. cit.: 210.

14. Huang Hui Kun, op. cit.: 191.

15. Chen Lufan, "Whence Come the Thai Race?": 126.

16. *โฮ่วฮั่นซู*, บรรพ: "พระราชประวัติจักรพรรดิอันตี้"

envoys to offer tribute.[17]

(ค) In Yongning the first year (120 A.D.), in December, [the] Kingdom [of] Siam situated out of Yongchang sent messengers and paid tributes to the impertial court.[18]

(ง) In the first year of the reign of Yongning (A.D. 120), the Shan Kingdom sent an envoy to pay tribute to the Emperor.[19]

[iii]

(ก) ในเดือน ๑๒ ปีที่ ๖ แห่งรัชศกหย่งเจี้ยน [ตรงกับมกราคม ค.ศ. ๑๓๒] อาณาจักรส้านซึ่งอยู่นอกพรมแดนเมืองรื่หนานส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย[20]

(ข) In the 12th month of the 6th year, Yung-chien period, Yeh-tiao Kingdom and Tan Kingdom beyond the frontier of Jih-nan sent envoys to offer tribute.[21]

(ค) In Yongjian the sixth year (131 A.D.) in December, Kingdom [of] Yediao and Kingdom [of] Siam situated out of Rinan sent messengers and paid tributes.[22]

(ง) In the twelfth moon of the sixth year of the reign of Yongjian (A.D. 131), the Shan Kingdom beyond the boundaries of Rinan sent an envoy to pay tribute.[23]

---

17. Luce, op. cit.: 210.
18. Huang Hui Kun, op. cit.
19. Chen Lufan, op. cit.
20. *โฮ่วฮั่นซู*, บรรพ: "พระราชประวัติจักรพรรดิซุ่นตี้"
21. Luce, op. cit.: 211-212.
22. Huang Hui Kun, op. cit.
23. Chen Lufan, op. cit.: 127.

การเปรียบเทียบการแปลเอกสารจีนข้างต้นก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าการแปลเอกสารจีนโบราณเป็นเรื่องยากและต้องอาศัยความละเอียดลออเป็นอย่างยิ่ง ท่านผู้อ่านคงจะสังเกตเห็นได้ชัดประการหนึ่งว่า ศาสตราจารย์ลูซได้เรียกชื่ออาณาจักรนี้แตกต่างจากท่านผู้อื่นคือ เรียกว่าอาณาจักรต้าน (Tan) ส่วนท่านอื่นจะอ่านว่า ส้าน อาจารย์ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี ได้สืบค้นจากพจนานุกรมฉบับล่าสุดของจีนพบว่าอ่านได้ ๗ อย่างด้วยกันคือ 'ต้าน', 'ฉาน', 'ต่าน', 'ทาน', 'จ่าน', 'ส้าน', และ 'เถี่ยน' ศาสตราจารย์ ลูซได้อธิบายว่า อรรถาธิบายของโบราณาจารย์สมัยราชวงศ์ถัง กำหนดให้อ่านคำนี้ว่า ส้าน /shan/ แต่อย่างไรก็ตามคำออกเสียงโบราณจริง ๆ ของคำว่า Tan ('ต่าน' หรือ 'ต้าน') นั้นก็คือ /d'an/ หรือ 'ถาน' หรือ 'ทาน' ส่วนถ้าคำว่า 'ฉาน' และ 'ส้าน' ของสมัยราชวงศ์ถังนั้นถูกต้อง เสียงโบราณของคำนี้ในสมัยราชวงศ์ฮั่นก็จะต้องเป็นทำนอง 'เสี้ยน' /zian/ หรือ 'เถี่ยน' /dian/[24] ศาสตราจารย์ลูซเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เคร่งครัดจึงอ่านชื่อ อาณาจักรนี้ว่า Tan ซึ่งจะเป็น ต่าน, ต้าน หรือ ถาน อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าใกล้เคียงกันโดยอนุโลม

ในการเปรียบเทียบคำแปลข้างต้นเราจะเห็นว่าโดยทั่วไปแล้ว คำแปลภาษาอังกฤษของหวงฮุ่ยคุนจะคลาดเคลื่อนมากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องวันเดือนปีที่เทียบเป็นวันทางสุริยคติ ใน [i] จะต้องปรับเป็น 'กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๔๗'; ใน [ii] จะต้องปรับให้ถูกต้องเป็น 'มกราคม ค.ศ. ๑๒๑', และใน [iii] จะต้องปรับเป็น 'มกราคม ค.ศ. ๑๓๒'. ในกรณีสุดท้ายความไม่สนใจในรายละเอียดอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้

คำแปล [i], [ii], และ [iii] เป็นส่วนที่อยู่ในบรรพว่าด้วยพระราชกิจจักรพรรดิของหนังสือ *โฮ่วฮั่นซู*. ในบรรพอื่นของหนังสือสำคัญนี้ยังมีการขยายความเกี่ยวกับอาณาจักรส้านอีก ผู้เขียนไม่ได้มีโอกาสใช้ข้อมูลที่สำนักงานจัดทำสารานุกรมแห่งยูนนานที่คุนหมิงช่วยรวบรวมให้จึงใช้ประโยชน์จากคำแปลภาษา

---

24. Luce, op. cit.: 211 fn. 1.

อังกฤษที่ปรากฏในผลงานวิจัยของศาสตราจารย์เฉินหลู่ฟ่าน และศาสตราจารย์ลูซไปก่อนดังนี้

[iv]

ในปีที่ ๙ แห่งรัชศกหย่งหยวน [ค.ศ. ๙๗] พวกอนารยชนนอกพระราชอาณาเขตและหย่งหยิวเตี้ยวกษัตริย์แห่งอาณาจักรต้าน [หรือส้าน] ส่งคณะทูตมาถวายสิ่งของพื้นเมืองอันมีค่ายิ่งแด่องค์จักรพรรดิ โดยต้องใช้ล่ามหลายทอด จักรพรรดิเหอตี้จึงได้พระราชทานตราตั้งทองคำพร้อมทั้งแถบสายผูกสีตับหมูแก่พระองค์และพระราชทานตราตำแหน่งและแถบสายผูก เงินตรา และ แพรไหมแก่ผู้มีฐานันดรต่ำกว่าลงมาทุกคน[25]

[v]

ในปีที่ ๑ แห่งรัชศกหย่งหนิง [ค.ศ. ๑๒๑-ดู [ii] ก่อนหน้านี้] หย่งหยิวเตี้ยว กษัตริย์แห่งอาณาจักรต้าน [ส้าน] ส่งทูตมายังราชสำนักอีกครั้งหนึ่งเพื่อแสดงความยินดีและถวายสังคีตและนักมายาศาสตร์ พวกเขาสามารถเปลี่ยนร่างแปลงโฉม, พ่นไฟ, ถอดแขนขาออก, ถอดศีรษะตนเองออกแล้วใส่หัววัวควายหรือหัวม้าแทน[26] นอกจากนี้ยังโยนรับลูกบอลขึ้นลงติดต่อกันได้อย่างคล่องแคล่วนับเป็นพันครั้ง[27] พวกเขากล่าวว่า 'พวกเราเป็นไห่ซี' ไห่ซี หมายถึง *ต้าฉิน* ด้านตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรต้าน [ส้าน] ติดต่อกับต้าฉิน ในวันเถลิงศกของปีถัดไป จักรพรรดิอันตี้โปรดให้จัดแสดงงานสังคีตในพระราชวังและสถาปนาหย่งหยิงเตี้ยนเป็นต้าตูเว่ย, "ขุนพลผู้ใหญ่แห่งราชสำนัก" ทรงพระราชทานตราประจำตำแหน่งพร้อมแถบสายผูกตรา, เงิน, ทอง, และผ้าไหมสีเป็น

---

25. Luce, op.cit.: 224-225.; *โฮ่วฮั่นชู*, บรรพว่าด้วย 'อนารยชนอายหลาว'

26. ข้อความตอนนี้ผู้รู้บางท่านแปลต่างออกไปว่า "สับเปลี่ยนหัวม้าหัววัวควาย"

27. ข้อความนี้อาจแปลว่า "โยนลูกบอล ครั้งละ ๑๐ ลูก" เพราะอักษรจีน "สิบ", คล้ายกับ, "พัน" มาก

จำนวนอันเหมาะควรแก่ยศฐาน์ศักดิ์.[28]

[vi]

หนังสือ *โฮ่วฮั่นซู* ได้มีข้อความเกี่ยวกับอาณาจักรส้านอีกตอนหนึ่งในบรรพว่าด้วย 'ชีวประวัติของเฉินส้าน' ข้อความสำคัญตอนนี้หลุดรอดสายตาของนักประวัติศาสตร์มาตลอด จนกระทั่งศาสตราจารย์เฉินหลู่ฟ่านและศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนอ่านพบและนำมากล่าวไว้ ปริบทของข้อความนี้เป็นผลมาจากการที่นักแสดงดนตรีของอาณาจักรส้านที่มากับคณะทูตในค.ศ. ๑๒๑ ได้แสดงสังคีตศิลป์ต่อเบื้องพระพักตร์จักรพรรดิอันตี้ในพระราชวังที่นครโล่ะหยาง ซึ่งเป็นเมืองหลวงในขณะนั้น เสนาบดีนามว่าเฉินส้านได้แสดงความเห็นว่า เป็นการไม่เหมาะสมที่ยอมให้พวกอนารยชนเข้ามาแสดงดนตรีในพระราชวังอันสูงส่งด้วยเกียรติยศ แต่เฉินจงผู้เป็นราชเลขานุการกลับเห็นแย้งว่า

> ด้วยบัดนี้ทูตของอาณาจักรส้านได้อุตส่าห์ฝ่าพายุทรายหมุนและผ่านอำเภอต่าง ๆ มา และได้สู้ทนเดินทางไกลถึงหมื่นลี้เพื่อมาถวายเครื่องราชบรรณาการ ดังนั้นจึงไม่ควรมองว่าสิ่งอันพวกเขาได้แสดงเป็นดนตรีที่ระคายโสตและเป็นเพลงร้องที่โฉดชั่ว ดังเช่นการแสดงของอาณาจักรเจิ้งเว่ย อีกทั้งไม่ควรดูถูกพวกเขาว่าเป็นพวกขี้ประจบ

ข้างบนเป็นคำแปลจากงานของเฉินหลู่ฟ่านที่มีดังนี้

> Now that the envoy of the Shan Kingdom have braved the shifting sand of the desert, passed through county after county and have made light of travelling ten thousand li to pay tribute, their performance should not be regarded as the same kind of decadent music and obscene songs of the kingdom of Zheng and Wei, nor should they themselves be looked down upon as sycophantic flatterers.[29]

---

28. Luce, op.cit.: 225.

29. Chen Lufan, op. cit.: 128.

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การแปลข้อความต้นฉบับภาษาจีนมาเป็นภาษาอังกฤษของศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนได้แตกต่างออกไปอีกอย่างหนึ่งคือ

> Up to the present the messengers and magicians crossed rivers and climbed over cliffs coming from thousands of *li* afar and presented their magic games, one should not thought [*sic*] of them as players of decadent music or sycophants.[30]

โดยทั่วไปแล้วภาษาอังกฤษที่ใช้ในการแปลผลงานของหวงฮุ่ยคุนจากภาษาจีนนั้นแสดงให้เห็นความวิปลาสคลาดเคลื่อนอยู่มาก จึงยากที่จะใช้เป็นบรรทัดฐานได้ คำแปลภาษาไทยจากต้นฉบับภาษาจีนข้างล่างนี้เป็นทางเลือกที่สาม ซึ่งอาจารย์ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนโบราณอีกท่านหนึ่งเป็นผู้เสนอให้พิจารณา

> ครั้งนี้ [ทูต] อาณาจักรส้านอุตส่าห์ข้ามหลิวชาและเสี้ยนตู้มาถวายเครื่องราชบรรณาการเป็นระยะทางไกลนับหมื่นลี้..."

เราจะสังเกตได้ว่า อาจารย์ประพฤทธิ์ได้แปลข้อความโดยคงชื่อเฉพาะ 'หลิวชา' และ 'เสี้ยนตู้' ไว้ตามความเข้าใจของจีนสมัยราชวงศ์ฮั่นหาได้แปลโดยใช้ความหมายทั่วไปแบบปัจจุบันไม่

[vii]

> ในสมัยโบราณ เมืองพม่าคือดินแดนเขตจูโป เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเมืองส้าน หรือเมืองเพี่ยว ในสมัยราชวงศ์ซ่งเรียกว่า เมืองเหมี่ยน มีเมืองใหญ่ ๆ ๕ เมืองคือ เมืองเจียงเถิว เมืองไห่กง เมืองหม่าหลาย เมืองอันเจิ้งโกว่ และเมืองเจ้าเหมี่ยนพูกัน พม่าตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเถิงชง [ของจีน] ไปพันกว่าลี้ ชาวพม่านิ่มนวลแต่ฉลาดแกมโกง มีบ้านเมือง ช้างม้า เรือแพทุกอย่างพร้อม ผู้ชายว่ายน้ำเก่ง เกล้า

30. Huang Hui Kun, op. cit.: 193.

ผมแล้วผูกผมด้วยผ้าสีขาวและสีเขียว ผู้หญิงเกล้ามวยตรงท้ายทอยไม่แต่งหน้า นับถือพุทธศาสนา หากมีเรื่องสำคัญก็จะกระทำสัตย์สาบานต่อหน้าพระพุทธรูปขอให้พระสงฆ์เป็นผู้ตัดสิน คำกราบบังคมทูลจะจารลงบนสุพรรณบัฏ หนังสือสำคัญรองลงมาเขียนลงบนกระดาษ ส่วนที่สำคัญรองลงไปอีกก็ใช้ใบลาน อักษรที่ใช้เรียกว่า อักษรม่าน พม่าเป็นประเทศกว้างใหญ่ แต่ครั้งแรกเริ่มอ่อนแอถูกมู่ป่าง เมืองยางทำลายเสียย่อยยับ ถึงตอนปลายรัชศกเจียจิ้ง [ค.ศ. ๑๕๒๑-๑๕๖๖] หมางถีรุ่ยนั้นรุ่งโรจน์ พอถึงสมัยบุตรชายที่ชื่อว่า อิ้งหลี่ ผู้เจ้าเล่ห์แสนกลตัวยงก็ได้ผนวกดินแดนเชวียนเว่ย (แสนหวี) หกเขตเข้าไปอยู่ในอำนาจของตนแล้วยกทัพเข้าตีเมืองจีน ฝ่ายเมืองเตียน [ยูนนาน] รับศึกจนศัตรูอ่อนแอจึงเกิดความสงบสุขอีก[31]

๔. สารัตถวิพากษ์

ในการทำสารัตถวิพากษ์ (Textual Criticism) เอกสารประวัติศาสตร์จีนเรื่องอาณาจักรส้านนั้น ผู้เขียนใคร่ทบทวนว่าหลักฐานจีนร่วมสมัยก็คือ *โฮ่วฮั่นชู*, "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นยุคหลังฉบับหอหลวง", ซึ่งมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือสูงในช่วงระยะเวลาที่อาณาจักรส้านปรากฏในเอกสารชิ้นนี้ในหัวข้อ "อนารยชนอายหลาว" ระหว่าง ค.ศ. ๙๗ ถึง ค.ศ. ๑๓๒ นั้น เราพอจะเรียงลำดับเหตุการณ์ได้ว่า

อาณาจักรส้านซึ่งอยู่ห่างไกลจากจักรวรรดิจีนนับหมื่นลี้ [vi] ได้ส่งคณะทูตเดินทางมาถวายเครื่องราชบรรณาการที่ราชสำนักฮั่นของจักรพรรดิเหอตี้ ณ เมืองโล่ะหยาง ในราวเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๙๗/พ.ศ. ๖๔๐ ในครั้งนั้นการเจรจากันต้องใช้ล่ามแปลหลายทอด หลังจากเวลาผ่านไป ๒๔ ปี อาณาจักรส้านได้ส่งคณะทูตมายังราชสำนักจีนอีกในราวเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๒๑ [ii] *โฮ่วฮั่นชู* บรรพว่าด้วย 'อารยชนอายหลาว' ระบุว่า กษัตริย์ของอาณาจักรส้านที่ส่งทูตมาทั้งสองครั้งนี้มีพระนามว่า หย่งหยิวเตี้ยว คณะทูตที่มาในครั้งนี้ได้นำ

---

31. หนังสือ *เตียนเล่ อี่เล่* เซ่เจ้าเจ้อ เป็นผู้เขียนในสมัยราชวงศ์หมิง

นักแสดงดนตรีและนักมายาศาสตร์มาด้วย นักแสดงดนตรีได้แสดงสังคีตและนักมายาศาสตร์ได้แสดงมายากลต่าง ๆ ต่อเบื้องพระพักตร์จักรพรรดิในพระราชวัง พวกนี้บอกว่าเป็นคนไห่ซีและทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรส้าน ไปมาหาสู่กับต้าฉิน จักรพรรดิได้แต่งตั้งกษัตริย์แห่งอาณาจักรส้านเป็น 'ต้าตูเว่ย' [v] หลังจากว่างเว้นไปนานถึง ๑๑ ปี อาณาจักรส้านได้ส่งทูตมาถวายเครื่องราชบรรณาการอีกในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๓๒/พ.ศ. ๖๗๕ [iii] สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้ว คำถามที่ว่าอาณาจักรส้านนี้อยู่ ณ ที่ใดดูจะเป็นคำถามที่ท้าทายอยู่มิใช่น้อย เท่าที่พอประมวลได้นักปราชญ์ที่ได้ศึกษาเรื่องนี้มีความเห็นเป็น ๓ ประการคือ

๑. อาณาจักรส้านคืออาณาจักรของชาวพม่า ความเชื่อนี้เป็นของนักปราชญ์จีนสมัยราชวงศ์หมิง (ดู [vii] ศาสตราจารย์ อี.เอช. พาร์เกอร์ ได้อธิบายว่า ที่คนจีนเชื่อเช่นนี้เพราะเห็นว่า แซ่ของกษัตริย์ส้าน, กษัตริย์เพี้ยว, (อาณาจักรศรีเกษตร) และของพระเจ้าอลองพญา คือ 'หย่ง' เหมือนกัน และคณะทูตของอาณาจักรส้านมาถึงหย่งชังหรือเป่าชานในปัจจุบันโดยผ่านมาทางพม่า

๒. อาณาจักรส้านคืออาณาจักรไท ผู้ที่เชื่อในแนวนี้คือ เยรินี, พระยาอนุมานราชธน, จิตร ภูมิศักดิ์, และนักประวัติศาสตร์จีนส่วนใหญ่ พระยาอนุมานราชธน, ใน*เรื่องของชาติไทย*, เรียกอาณาจักรนี้ว่า *ชั้นก๊ก* เป็นอ้ายลาวกลุ่มหนึ่งตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำโน่วก้องและแม่น้ำคง (สาละวิน)[32] ส่วนท่านอื่น ๆ เชื่อว่า *ส้าน* คือ 'สยาม' นั่นเอง อย่างไรก็ตาม นี่ถือว่าเป็นอาณาจักรหนึ่งต่างหากจากพวกอ้ายลาว แต่อยู่ในพม่าตอนเหนืออยู่ดี

๓. อาณาจักรส้านอยู่ในดินแดนตะวันออกของทะเลเมดิเตอเรเนียน นักปราชญ์ตะวันตกที่เชื่อเช่นนี้มี พาร์เกอร์, พอล เปลิโอ และ จี. เอช. ลูช

เราอาจกล่าวได้ว่า นักประวัติศาสตร์สนใจวิเคราะห์ไปตามแนวคิด ๒ ประการหลังเท่านั้น จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นนักวิชาการไทยที่ได้อภิปรายเรื่องราวของอาณาจักรส้านไว้อย่างละเอียดซับซ้อนมากที่สุด เขาได้ยกข้อความจากผล

32. พระยาอนุมานราชธน, *เรื่องของชาติไทย* (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๑๖): ๖๖-๖๗.

งานอันลือเลื่องของพอล เปลิโอ มาเป็นที่อ้างอิงในการกำหนดตำแหน่งของอาณาจักรส้านส่วนที่ว่า

> ในคริสตศตวรรษที่ ๓ (พ.ศ. ๗๕๐-๘๕๐) เว่ยเลว่ได้กล่าวถึงเส้นทางจากดินแดนแถบเมดิเตอเรเนียนตะวันออกมายังจีนโดยผ่านเมืองหยุ่งชางในยูนนาน จดหมายเหตุตอนแรก ๆ ที่ปรากฏแจ่มชัดปราศจากข้อสงสัยว่า อยู่ในระหว่างจีนกับเอเชียกลางและเอเชียตะวันตก โดยผ่านประเทศพม่านั้น เริ่มเรื่องราวตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๖๕๐-๗๕๐) ซึ่งขณะนั้นที่ประเทศส้านมีกษัตริย์ อยงอิ่วเถียว ครองราชย์อยู่ ใน ค.ศ. ๙๗ (พ.ศ. ๖๔๐), กษัตริย์องค์นี้ได้รับตราจากจักรพรรดิจีน, และใน ค.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๖๖๓) ได้ส่งคณะนักดนตรีและนักแสดงกลแบบเมดิเตอเรเนียนตะวันออกมายังราชสำนักจีน[33]

จากข้อความที่ยกมานั้น จิตร ภูมิศักดิ์ ได้สันนิษฐานว่า

> *ตามนี้ ประเทศส้านก็อยู่ในบริเวณพม่าเหนือ หรือระหว่างจีนกับพม่า ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า ประเทศส้านคงจะอยู่ในบริเวณพม่าเหนือคาบเกี่ยวกับดินแดนในภาคตะวันตกของมณฑลยูนนานในเขตปกครองตนเองไต-จิงป่อของสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งติดต่อกับรัฐคะฉิ่นของพม่าบัดนี้ เขตการปกครองตนเองไต-จิงป่อในทุกวันนี้ก็ยังคงเป็นถิ่นถานของชนชาติไตตามชื่อที่เรียกเขตปกครองนั้น คนที่นั่นเรียกตัวเองว่าไต*[34]

จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายว่าที่เขาเชื่อว่าประเทศส้านจะต้องอยู่ ณ บริเวณพม่าเหนือติดเขตยูนนานตะวันตก เพราะ

> ตามหลักฐานพงศาวดารจีนปรากฏว่าในราว พ.ศ. ๖๕๐ ที่ปรากฏเรื่องของประเทศส้านนี้ บริเวณยูนนานกลางและยูนนานตะวันออกทั้งหมด

---

33. จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม...*: ๒๑๒.

34. เพิ่งอ้าง: ๒๑๒-๒๑๓.

> มีรัฐและชนชาติไตที่จีนรู้จักในชื่ออย่างอื่นเป็นตัวเป็นตนอยู่แล้ว นั่นคือ รัฐอายหลาว, ส้านจึงจะอยู่ทับลงไปภายในเขตยูนนานกลางและตะวันออกไม่ได้[35]

เขาได้วิเคราะห์ต่อไปว่า "ประเทศส้านใน พ.ศ. ๖๕๐ ที่จีนบันทึกไว้นี้ ถ้าอยู่ที่บริเวณดังกล่าวจริง ก็คือบริเวณของไตมาวโหลง ซึ่งได้มีประวัติการณ์ที่เริ่มฟักตัวเป็นอาณาจักรขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๕๒๓"[36]

จิตร ภูมิศักดิ์ ยังกล่าวด้วยว่า ชื่อของประเทศส้านได้หายไปนานแต่ได้มาปรากฏอีกครั้งหนึ่งในราว พ.ศ. ๑๔๐๐ ในคราวนี้เป็น 'ถาน' และชื่อนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ *ชนชาติป่าดอย* ของนายฝันเชอ [ฝานฉัว] ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๔๐๖[37]

ข้อสมมติฐานของจิตร ภูมิศักดิ์นั้น แม้ได้อ่านแล้วชวนให้ตื่นเต้นและท้าทายการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาณาจักรส้านได้นั้นเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวินิจฉัยนิรุกติสัมพันธ์ระหว่างคำว่า *ส้าน = ชาน = สยาม* ผู้เขียนเห็นว่าควรอภิปรายประเด็นต่อไปนี้ให้ชัดเจน

๑. ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คำว่า 'ส้าน' ยังสามารถอ่านเป็นเสียงอื่น ๆ ตามยุคสมัยได้อีกถึง ๖ เสียง คำนี้สมัยราชวงศ์ถัง นักปราชญ์ให้อ่านออกเสียงว่า 'ส้าน' ก็จริง แต่ในการจำลองเสียงให้เก่ากว่านั้นตามระบบของศาสตราจารย์ Kalgren จะต้องอ่านว่า 'ต่าน' หรือ 'ทาน' ซึ่งน่าจะเป็นเสียงที่ถูกต้องของสมัยราชวงศ์ฮั่น ดังนั้น จึงจะใช้ 'ส้าน' เป็นบรรทัดฐานในการลากเข้าเป็น 'สยาม' หาได้ไม่ ในขณะเดียวกันก็ไม่ควรมีนักชาตินิยมคนใดอุตริลาก 'ต่าน' หรือ 'ทาน' ให้เป็น 'ไท'

๒. ผู้เขียนเชื่อว่า จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นผู้ที่ละเอียดลออในด้านภาษาและ

---

35. เพิ่งอ้าง: ๒๑๔.
36. เพิ่งอ้าง: ๒๑๕.
37. เพิ่งอ้าง: ๒๑๖-๒๑๗.

สิ่งที่เกี่ยวกับอักษรศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่จะกล่าวว่า ในการยกข้อความของพอล เปลิโอ หน้า ๒๒๑ (ความจริงเป็นหน้า ๑๔๒) จากวารสาร *BEFEO* ปี ค.ศ. ๑๙๐๔ มาแปลเป็นภาษาไทยเพื่อสนับสนุนข้อสมมุติฐานว่า อาณาจักรส้านอยู่ในพม่าภาคเหนือนั้น จิตร ภูมิศักดิ์ เข้าใจเจตนารมณ์ของเปลิโอผิด และได้แปลข้อความนั้นอย่างสับสน พอล เปลิโอ ได้กล่าวโดยอาศัยปริบทในประโยคข้างหน้าว่า ชาวจีนมณฑลเสฉวนในสมัยราชวงศ์ฮั่น มีหนทางติดต่อกับโลกภายนอกผ่านยูนนานไม่เฉพาะแต่ทางตงกิง (ตังเกี๋ย - เวียดนามเหนือ) เท่านั้น แล้วมีข้อความต่อมาว่า

> Au III siècle de notre ère, *le wei lio* parle de la route menant du Ta-ts'in (Orient méditerranéen) en Chine par Yong-tch'ang au Yunnan. Les premiers rapports inconcestables entre la Chine et l'Asie méridionale et occidentale par la Birmanie se placent au debut du II siècle de notre ère, quand regnait au pays de Chan le roi Yong-yeou-tiao En 97, ce prince avait reçu une sorte d'investiture impériale, et en 120 il envoya a l'empereur des musiciens et des jongleurs originaires du Ta-ts'in c'est-à-dire de l'Orient méditerranéen.[38]

ผู้เขียนคิดว่า คำแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทยที่ถูกต้องและไม่ทำให้เจตนารมณ์เดิมของเจ้าของเป็นที่เข้าใจผิดควรเป็นดังนี้

> ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๓, หนังสือ *เว่ยเลี่ย* ได้กล่าวถึง เส้นทางที่มาจากต้าฉิน (ดินแดนตะวันออกของเมดิเตอเรเนียน) สู่จีนผ่านทางเมืองหย่งชังที่มณฑลยูนนาน รายงานเรื่องแรก ๆ ที่โต้แย้งไม่ได้เกี่ยวกับเส้นทางระหว่างจีน เอเชียกลางและเอเชียตะวันตกผ่านพม่ามีอายุในเรือนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒ ครั้งเมื่อกษัตริย์หย่งหยิวเตี๋ยวเสวยราชย์ ณ ประเทศส้าน ใน ค.ศ. ๙๗, กษัตริย์พระองค์นี้ทรงได้รับการแต่งตั้ง

38. Paul Pelliot, op. cit.: 142.

อย่างหนึ่งจากองค์จักรพรรดิ, และใน ค.ศ. ๑๒๐ พระองค์ทรงส่งคณะนักแสดงดนตรีและพวกนักโยนลูกบอลซึ่งเป็นชาวต้าฉิน, กล่าวคือ บริเวณตะวันออกของเมดิเตอเรเนียน, มาเฝ้าองค์จักรพรรดิ

เราสามารถเข้าใจเจตนารมณ์ของพอล เปลิโอได้ดีในการที่ท่านกล่าวว่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๓ หนังสือ *เว่ยเลี่ย* (ไม่ใช่คนอย่างที่จิตร ภูมิศักดิ์เข้าใจหรือทึกทักเอา) ได้พูดถึงเส้นทางติดต่อจากต้าฉินหรือบริเวณเอเชียตะวันตกผ่านเอเชียกลางและพม่าเข้าสู่จีนทางเมืองหย่งชังในยูนนานตะวันตก แต่จริง ๆ แล้ว การใช้เส้นทางนี้มาสู่จีนได้ปรากฏตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒ เช่น เมื่อครั้งกษัตริย์หย่งหยิวเตี๋ยวผู้ทรงปกครองประเทศส้านได้เคยส่งทูตมายังจีน ใน ค.ศ. ๙๗ และ ๑๒๐ เป็นต้น ดังนั้นสิ่งที่พอล เปลิโอต้องการกล่าวถึงก็คือ อาณาจักรส้านเป็นอาณาจักรที่อยู่ในเอเชียตะวันตกไม่ใช่ในพม่าตอนเหนือ

๓. จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่า ชื่อประเทศส้านได้หายไปนานจนกระทั่งมาปรากฏในหนังสือ *ชนชาติป่าดอย* หรือ *หมานซู* ของฝันเช่อ (ความจริงอ่านว่าฝันฉัว/ฝานฉัว) ใน พ.ศ. ๑๔๐๖ หรือสมัยราชวงศ์ถัง ในการหยิบยกเรื่องนี้มากล่าวถึง จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ้างถึงศาสตราจารย์ลูซ แต่ในการตรวจสอบจริง ๆ แล้วปรากฏว่า คำว่า *T'an* หรือ 'ถาน' ที่จิตรอ้างถึงนั้นเขียนด้วยตัวอักษรที่แตกต่างจากชื่อประเทศส้าน และศาสตราจารย์ลูซยังบอกไว้อย่างชัดเจนว่า คำว่า 'ถาน' เป็นภาษาหนานเจ้าและแปลว่า 'river-velley' หรือ หุบเขาระหว่างแม่น้ำ ในหนังสือ *หมานซู* (ผู้เขียนใช้ฉบับภาษาอังกฤษที่ศาสตราจารย์ลูซแปลไว้ใน ค.ศ. ๑๙๖๑) ผู้จัดทำสารัตถวิพากษ์ได้อธิบายว่า คำว่า *T'an* หรือ *ถาน* เป็นคำหนานเจ้าแปลว่า *เขตการปกครองระดับโจว*[39]

แม้มติของนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเห็นไปทางเดียวกันว่าอาณาจักร

39. Fan Ch'o, *The Man Shu* (*Book of the Southern Berbarians*), translated by Gordon H. Luce and edited by G.P. Oey, (Data Paper No 42, Southeast Asia Program, Dept of Far Eastern Studies, Cornell University, Ithaca, New York, 1961): 51.

ล้านน่าจะได้อยู่ ณ บริเวณพม่าทางตอนเหนือ เช่น จิตร ภูมิศักดิ์เห็นว่ารัฐนี้อยู่ ณ เขตซึ่งศาสตราจารย์หวงฮุ่ยคุนมองว่าเป็นดินแดนเตียนเยว่ก่อนหน้านั้นขึ้นไป ราว ๒๐๐ ปี, แต่สิ่งที่เราทราบจากหลักฐานจีนราชวงศ์ฮั่นหลายประการ ซึ่งนักประวัติศาสตร์มองข้ามไปนั้น ทำให้การพิจารณาปัญหานี้ซับซ้อนมากขึ้นกว่าที่เคยคิดถึงกัน นักศึกษาประวัติศาสตร์ควรที่จะวินิจฉัยตรวจสอบประเด็นข้อสงสัยดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง เรื่องประเทศส้านส่งทูตมาถวายเครื่องราชบรรณาการจู่ ๆ ก็ปรากฏขึ้นมาในบรรพ "อนารยชนตะวันตกเฉียงใต้ อายหลาว" ของหนังสือ *โฮ่วฮั่นชู* ทั้ง ๆ ที่ประเทศส้านไม่ใช่ประเทศอายหลาว ความแปลกปลอมเข้ามานี้เห็นได้ชัดจากการตรวจสอบชื่อประเทศส้านในบรรพว่าด้วยอนารยชนตะวันตกเฉียงใต้ หรือ 'ซีหนานอี๋' ของ *โฮ่วฮั่นชู* แต่ก็หาปรากฏไม่ทั้ง ๆ ที่รัฐนี้มีความสำคัญในสายตาราชสำนักจีน

ประการที่สอง ในบรรพว่าด้วย 'ชีวประวัติของเฉินส้าน' (ดูข้อความ [vi] ข้างต้น) เราได้ทราบข้อมูลที่น่าพิศวงแต่สำคัญมากสองเรื่องด้วยกัน เรื่องแรกคือประเทศส้านนี้อยู่ไกลมาก 'นับเป็นหมื่นลี้' (๕,๐๐๐ กิโลเมตร) หรือถ้าเป็นภาษาเชิงสัญลักษณ์ก็หมายความว่า "ไกลจนไม่ทราบระยะทางจริง ๆ" ไม่เหมือนกับเตียนเยว่ที่ห่างไปเพียงราว ๑,๐๐๐ ลี้ (๕๐๐ กิโลเมตร) จากยูนนานตะวันตก ดังนั้นแม้จะนับระยะทาง ๑๐,๐๐๐ ลี้ จากนครโละหยาง พม่าภาคเหนือ แถบเมืองเมาก็ยังดูใกล้เกินไปมาก เรื่องที่สองยิ่งนับว่าเป็นปัญหามากขึ้นนั่นคือ ข้อมูลที่ระบุว่า ประเทศส้านส่งทูต 'ฝ่าพายุทรายเคลื่อนที่ [ทะเลทราย] และอำเภอต่าง ๆ มา' [vi/ตามเฉินหลู่ฟ่าน]

ในกรณีหลังนั้น อาจารย์ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี ประธานคณะกรรมการสืบค้นฯได้กรุณาตรวจสอบคำแปลและยืนยันจากหนังสือของ จางลี่ชู เรื่อง *สารานุกรมนามสถานที่สมัยโบราณถึงปัจจุบัน* (ตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๒๙) ว่า คำว่า 'หลิวซา' และ 'เสี้ยนตู้' เป็นชื่อสถานที่โบราณซึ่งปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์อื่น ๆ ของสมัยราชวงศ์ฮั่นด้วย เพราะฉะนั้นจะเอาคำวิสามัญนามสองคำนี้มาแปลดังคำที่มีความหมายทั่วไปนั้นคงจะไม่ถูกต้อง ความผิดพลั้งเช่นนี้เกิดขึ้นเสมอถ้านักศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์โบราณไม่ตรวจสอบอย่างละเอียด

ลออมากพอ

ปัญหาใหม่ของเราในเวลานี้คือ 'หลิวชา' และ 'เสี้ยนตู้' อยู่ ณ ที่ใด ในการตรวจสอบแผนที่โบราณ อาจารย์ประพฤทธิ์พบว่า 'เสี้ยนตู้' อยู่เหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุเล็กน้อย ส่วน 'หลิวชา' อยู่ในมณฑลกานสูปัจจุบันใกล้กับซินเจียง ข้อมูลนี้ชวนให้คิดว่า ประเทศส้านได้ส่งทูตมาจีนตามเส้นทางแพรไหมสายเอเชียกลาง (เส้นทางอ้อมทะเลทราย ตากลิมากานซานโม) สิ่งที่อาจชวนให้งุนงงยิ่งขึ้นไปอีกคือ ในแผนที่ประเทศจีนที่ผู้เขียนได้รับใน ค.ศ. ๑๙๘๘ ปรากฏว่า บริเวณตอนกลางของฉนวนกานสูมีสถานที่เรียกว่า หย่งชัง (Yong Chang) อยู่ด้วยเช่นกัน

ประการที่สาม นอกจากคณะทูตของประเทศส้านจะได้เดินทางมาไกลนับหมื่นลี้แล้ว เวลาติดต่อกับราชสำนักจีนยังต้องใช้ล่ามหลายทอดด้วย แสดงว่าไม่คุ้นเคยกับจีนนัก ผิดแผกแตกต่างจากพวกอนารยชนตะวันตกเฉียงใต้โดยทั่วไปที่นอกพรมแดนหย่งชังซึ่งจีนไม่พบว่ายากลำบากในการติดต่อสื่อความกัน

ประการที่สี่ ของขวัญของฝากที่คณะทูตส้านนำมายังราชสำนักจีนนั้น ยังมีคณะนักดนตรีและนักมายากลจากต้าฉินพ่วงเป็นของแถมมาด้วย เพราะพวกนักดนตรีบอกกับจีนว่าเป็นชาวไห่ซีหรือ "ดินแดนตะวันตกของทะเล" ต้าฉินนี้นักประวัติศาสตร์เห็นตรงกันว่าเป็นอาณาจักรโรมันภาคตะวันออก ที่ทราบเช่นนี้เพราะในหนังสือ *โฮ่วฮั่นชู* บรรพ "ว่าด้วย ต้าฉิน" ได้เล่ารายละเอียดว่า

> อาณาจักรต้าฉินนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลี่เจี๋ยน เนื่องจากอยู่ฝั่งตะวันตกของทะเล ดังนั้น จึงเรียกชื่อว่าอาณาจักรไห่ซีด้วย ดินแดนกว้างขวางหลายพันลี้ มีเมืองที่มีกำแพงถึง ๔๐๐ เมือง อาณาจักรเล็ก ๆ ที่เป็นมืองขึ้นมีอยู่นับสิบ ๆ อาณาจักรนี้ค้าขายกับอานซี [เปอร์เซีย] และเทียนจู่ [อินเดีย] โดยทางทะเล... ในปีที่ ๙ แห่งรัชศกเหยินซี [ค.ศ. ๑๖๖] ในรัชกาลจักรพรรดิหวนตี้ อันตุนกษัตริย์แห่งต้าฉินก็ได้ส่งคณะทูตมาทางรีหนาน [ตังเกี๋ย] เพื่อถวายงาช้าง, นอแรด, และกระดองเต่าเป็นเครื่องราชบรรณาการ เหตุนั้นจึงได้เริ่มติดต่อกัน[40]

---

40. Luce, op. cit.: 202.

ถ้าเราถือว่าต้าฉินคืออาณาจักรโรมันเราก็ไม่ลำบากใจอะไร เพราะพระนามในเอกสารจีนคืออันตุนนั้น ไม่มีทางเป็นใครอื่นไปได้นอกจากจักรพรรดิมาร์คัส ออเรลิอัส อันโตนินัส (Marcus Aurelius Antoninus, ครองราชย์ ค.ศ. ๑๖๑-๑๘๐) แต่สิ่งที่จะทำให้เราลำบากใจมาก ๆ ก็คือ การที่หลับหูหลับตาเอาประเทศส้านมาไว้ที่พม่าภาคเหนือแล้วจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพม่าภาคเหนือมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับต้าฉินด้วยความคุ้นเคย นักประวัติศาสตร์จีนบางท่านที่เชื่อว่า ส้าน คือ สยามหรือชาน แก้ปัญหาง่าย ๆ โดยยกเอาต้าฉินมาไว้เสียที่อินเดียตอนใต้!

เมื่อปี ๑๔๐-๘๕ ก่อนค.ศ. กษัตริย์ของปาร์ซี (เปอร์เซีย) ก็เคยส่งนักแสดงและนักโยนบอลมาแสดงยังราชสำนักฮั่นยุคต้นแล้ว โดยกล่าวว่านักแสดงเหล่านี้มาจากหลี่เจี๋ยน เอกสารโบราณของชาวกรีกที่เรียกว่า **Periplus of the Erythrean Sea** อายุคริสต์ศตวรรษที่ ๒ (ตรงกับช่วงที่เราศึกษา) กล่าวว่าเมืองอเล็กซานเดรียในอียิปต์เป็นศูนย์รวมของนักแสดงและนักเล่นกลที่มีชื่อเสียงของจักรพรรดิโรมัน[41] เราคงไม่สติวิปลาสที่จะคิดว่า มีกษัตริย์สยามหรือส้านปกครองอยู่ที่แถวเมืองมาวหลวง แล้วอุตส่าห์ให้คนไปหานักแสดงและนักมายาศาสตร์จากอเล็กซานเดรียส่งไปถวายบำเรอแด่จักรพรรดิจีน! ข้อสังเกตข้างต้นนี้เป็นการเพียงพอที่จะทำให้เราปฏิเสธข้อสมมุติฐานที่เชื่อกันมานานว่าอาณาจักรส้านเป็นอาณาจักรไทในภาคเหนือของพม่าเช่นเดียวกับต้องปฏิเสธความเชื่อของสมัยหลังที่ว่า อาณาจักรส้านคืออาณาจักรเพี่ยว (หรือผิ่ว) โบราณ

ถ้าเช่นนั้นอาณาจักรลึกลับนี้อยู่ที่ใด?

ประการแรก เราจะต้องเริ่มต้นด้วยข้อเท็จจริงว่า ชื่อของรัฐแห่งนี้ไม่ใช่ส้าน แต่ในสมัยฮั่นเรียกว่าต่านหรือถาน แล้วจึงหาชื่ออาณาจักรในเอเชียตะวันตกที่น่าจะเป็นไปได้ ถ้าต้าฉินหมายถึงบริเวณอเล็กซานเดรียซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรต่านหรือถาน อาณาจักรต่านหรือถานก็น่าจะอยู่ในบริเวณ

---

41. Ibid: 203.

ชายฝั่งตะวันออกของทะเลเมดิเตอเรเนียนตั้งแต่บริเวณซีเรียลงมา ศาสตราจารย์ลูซเสนอว่า น่าจะหมายถึงตานิส เมโทรโปลิส (Tanis Metropolis) หรือมหานครตานิส ซึ่งปรากฏชื่อในหนังสือกรีกโบราณสำคัญสองเล่มคือตำราภูมิศาสตร์ของปโตเลมีและของสตราโบ (Strabo) ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๒ นครรัฐตานิสตั้งอยู่บนปากน้ำตะวันออกของแม่น้ำไนล์[42] ดังนั้น ต้าฉินจึงอยู่ทางตะวันตก (มิใช่ตะวันตกเฉียงใต้) ของอาณาจักรต่านหรือถาน

มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียนเพิ่งได้รับเมื่อไม่นานมานี้ นายเฉินอี้เซินนักวิชาการพม่าเชื้อสายจีน ผู้ซึ่งปัจจุบันนี้ต้องหลบภัยจากรัฐบาลทหารของพม่าไปอาศัยอยู่ที่ไต้หวัน ได้เสนอความเห็นที่ควรรับฟังว่า

> I would like to connect *Shan* of **Hou-han-shu** with Shan (Sham or Syria) of **Ching-hsing-chi**, which survives in quotations in T'ung-tien.[43]
>
> (คำแปลเป็นภาษาไทยของผู้เขียน)
>
> ข้าพเจ้าอยากถือว่า *ส้าน* ใน *โฮวฮั่นชู* นั้นก็คือ *ส้าน* (ศัพท์จีนโบราณที่ใช้เรียก[44] Sham หรือ ซีเรีย) ในหนังสือชื่อ จิงซิงจี่ ซึ่งยังคงรอดเหลือมาในข้อความที่ลอกลงไว้ในหนังสือ *ทงเตี้ยน*

ความเห็นของนายเฉินอี้เซินแม้เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง แต่ก็เป็นทางเลือกที่สอดคล้องกับศาสตราจารย์ลูซ กล่าวคือ เขาเอา ส้าน ไปไว้ที่ซีเรียในตะวันออกกลาง หาได้นำมาไว้ในพม่าภาคเหนือไม่ ผู้เขียนคิดว่าถ้านายเฉินอี้เซินเป็นฝ่ายถูกและในสมัยนั้นอ่านออกเสียงคำนี้ว่า ส้าน จริง คำนี้อาจไม่ได้หมายถึง

---

42. Ibid.

43. Chen Yi-sein, "The Chinese in Upper Burma", in Department of Burma Historical Research, *Silver Jubilee Publication*, (Rangoon: Ministry of Culture, c. 1980): Endnote 4. ในโอกาสนี้ ใคร่ขอขอบคุณ Dr. Waldeimar Sailer ที่เมตตาให้ผู้เขียนยืมบทความซึ่งแทบไม่มีใครรู้จักแต่มีประโยชน์ยิ่งนี้มาอ่านและทำสำเนา

44. ข้อความนี้ผู้เขียนเติมเข้าไปเพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น

Sham หรือ ซีเรีย แต่น่าจะตรงกับคำว่า **Zoan** หรือ ซ่วน ซึ่งเป็นคัมภีรนาม ของมหานครตานิสในคัมภีร์ไบเบิล ส่วนตัวผู้เขียนบทความนี้เองเห็นคล้อยตาม ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนโบราณคือท่านศาสตราจารย์ลูช อาจารย์วิทยา จิโรจน์กุล และอาจารย์ประพฤทธิ์ ศุภลรัตนเมธีที่ยืนยันว่า คำที่อ่านกันในสมัยหลังว่า *ส้าน* นั้นในสมัยโบราณจริง ๆ เขาออกเสียงว่า *ต่าน* หรือ *ถาน* ถ้าข้อสันนิษฐานนี้ไม่ผิด *ส้าน* ก็คือ มหานครตานิส แน่นอน

การส่งทูตของนครรัฐตานิสมีจุดประสงค์และเกิดขึ้นในสภาวการณ์อย่างไร? ใน ค.ศ. ๙๓ จักรพรรดิทราจัน (Trajan) ได้ผนวกดินแดนรูมาเนียในยุโรป ตะวันออกและเมโสโปเตเมีย (อิรัก) ในเอเชียตะวันตก ทำให้อาณาจักรโรมันมี พรมแดนกว้างใหญ่ไพศาลที่สุดในประวัติศาสตร์ หนังสือ *โฮ่วฮั่นชู* บรรพว่าด้วย "ประเทศต้าฉิน [จักรวรรดิโรมัน]" กล่าวว่า

> ต้าฉินค้าขายกับอานซี [เปอร์เซีย] และเตียนจู่ [อินเดีย] โดยทางทะเล โดยมีผลกำไรสิบเท่า... กษัตริย์ของต้าฉินมีพระราชประสงค์อยู่เสมอที่จะ เจริญสัมพันธไมตรีกับชาวฮั่น แต่อานซีต้องการจะยังคงค้าขายผ้าแพร สลับสีจากจีนกับต้าฉิน จึงได้พยายามขัดขวางมิให้ต้าฉินติดต่อกับจีน โดยตรง[45]

นอกจากเราจะเห็นได้ชัดว่าสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น ผ้าไหมจากจีนจะเป็น ปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจในย่านเมดิเตอเรเนียนแล้ว ยังมองเห็นความสัมพันธ์ ระหว่างเหตุการณ์ต่อไปนี้ด้วย เพียงสามปีหลังจากจักรวรรดิโรมันเข้ายึดครอง เมโสโปเตเมียใน ค.ศ. ๙๓/พ.ศ. ๖๓๖, ทูตของมหานครตานิสก็ได้ไปเฝ้า จักรพรรดิจีนในเดือนมกราคมหรือกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๙๗ ปัญหาสำหรับเราคือ มหานครตานิสริเริ่มส่งทูตไปเองหรือไปในนามของจักรพรรดิโรมัน เนื่องจากจีน รู้จักต้าฉินดีและหย่งหยิวเตี้ยวซึ่งเป็นพระนามของกษัตริย์ตานิสไม่มีเค้าว่าเป็น

---

45. Chen Yan, "On the Maritime Silk Road ", *Social Sciences in China* 1 (1983): 158.

พระนามจักรพรรดิโรมันในช่วง ค.ศ. ๙๗-๑๓๒ กล่าวคือ เนอร์วา, ทราจัน และเฮเดรียนได้เลย จึงชวนให้สันนิษฐานว่ากษัตริย์หรือข้าหลวงของตานิสได้ส่งทูตไปเพื่อประโยชน์ในด้านการค้าขายผ้าไหมกับจีนเอง แต่ทูตของประเทศต่านหรือมหานครตานิสได้เดินทางมาจีนโดยทางทะเล หรือเส้นทางแพรไหมสายตะวันออกกลางน่าจะสรุปได้ยาก ตามปกติการมาถึงหย่งชังทางบกน่าจะเป็นทางที่คุ้นเคยและสะดวกโดยออกจากตานิสเมโปลิสแล้วข้ามอิรัคไปทางตะวันออกถึงเมือง Merv ในเตอร์กีสถานแล้วมุ่งตะวันออกไปยังต้าเซี่ย (อัฟกานิสถาน) ผ่านตักสิลาทางเหนือของอินเดียมุ่งไปยังเมืองปัตนะแล้วตัดข้ามพรมแดนของอายหลาวไปยังเมืองหย่งชัง อย่างไรก็ตาม การใช้เส้นทางบกย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่าเปอร์เซียทำตนเป็นอุปสรรคหรือไม่ การที่แม่ทัพปันเจาได้ส่งขุนนางทหารชื่อกานอิงไปตรวจตราเส้นทางสายไหมที่จะไปยังต้าฉินใน ค.ศ. ๙๗ นั้น อาจเป็นผลมาจากการได้รับทราบจากทูตของตานิสก็เป็นได้ว่าเปอร์เซียขัดขวางเส้นทางบางส่วนอยู่ หากเป็นในกรณีหลังความเชื่อที่ว่าคณะทูตใช้เส้นทางทะเลมายังชายฝั่งพม่าหรือเบงกอลแล้วจึงใช้เส้นทางบกผ่านพม่าขึ้นไปยังหย่งชัง ก็ฟังดูมีน้ำหนักมากขึ้น คณะทูตครั้งที่สองใน ค.ศ. ๑๒๑ ก็น่าจะมาทางเดียวกันกับครั้งแรก คือ ได้ผ่านดินแดนอายหลาวและเข้าสู่หย่งชังซึ่งเป็นศูนย์กลางที่สำคัญมากขึ้นในการติดต่อกับพวกซีหนานอี๋

ผู้เขียนเองเชื่อว่าทูตของ 'อาณาจักรต่าน' น่าจะได้มาทางทะเล ซึ่งเป็นทางสัญจรใหม่ระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออกของเอเชีย ในช่วงเวลานี้ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ และตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๒) ความรู้เรื่องเส้นทางทางทะเลรวมทั้งประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น ทำให้คณะทูตของตานิสเมโทรโปลิส ใน ค.ศ. ๑๓๑ ไปเข้าสู่แผ่นดินจีนทางรีหนาน (หรือเหญิดนามในภาษาเวียดนาม) ซึ่งปัจจุบันคือเมืองกวางบินห์ในเวียดนามภาคกลาง ทูตตานิสและทูตโรมในสมัยต่อมาน่าจะได้ข้ามจากอินเดียมายังตะนาวศรีแล้วตัดข้ามมายังพงตึกก่อนที่จะข้ามอ่าวไทยไปยังเมืองอ็อกเอี้ยว (Oc-eo) ในเวียดนามใต้ เพราะทั้งที่พงตึกและอ็อกเอี้ยวได้มีการค้นพบวัตถุโบราณของโรมันในช่วงระยะเวลานี้

หลักฐานสนับสนุนเส้นทางการค้าทางทะเลมาจากการค้นพบตะเกียงโรมัน

ที่พงตึก กาญจนบุรี ซึ่งศาสตราจารย์ยอช เซเดส์กล่าวว่า มีอายุร่วมสมัยกับนครรัฐปอมเปอี คือคริสต์ศตวรรษที่ ๑[46] ศาสตราจารย์ชาวานส์ (Chavannes) ได้กล่าวว่าอุปสรรคของการติดต่อทางบกน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญให้จีนและจักรวรรดิโรมันต้องหาเส้นทางใหม่ที่ไม่ต้องผ่านคนกลางจำนวนมากมาย ศาสตราจารย์เฉินเอี๋ยนแห่งมหาวิทยาลัยปักกิ่งถึงกับสันนิษฐานว่า ใน ค.ศ. ๙๗ หลังจากคณะทูตของตานิสมาถึงจีนแล้วนั้น แม่ทัพปันเจาได้ส่งกานอิงไปเพื่อสำรวจลู่ทางการติดต่อทางทะเล ดังนั้นกานอิงจึงไปถึงปากอ่าวเปอร์เซียอันเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางแพรไหมจาก ณ ที่นั้นด้วย[47]

การค้นพบเส้นทางใหม่เป็นเรื่องน่าตื่นเต้นสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ในระหว่างรัชกาลจักรพรรดิคลอเดียส (Claudius, ค.ศ. ๔๑-๕๔) นักเดินทางเรือชาวกรีกในอียิปต์ชื่อ ฮิปปาโลส (Hippalos) ได้ค้นพบระบบลมมรสุมและได้วางแผนใช้ประโยชน์จากลมมรสุมในการเดินเรือระหว่างอ่าวเอเด็นถึงอินเดีย เส้นทางจากอ่าวเปอร์เซียถึงอินเดียนี้มาต่อเชื่อมกับเส้นทางปกติที่มีใช้อยู่แล้วจากอินเดียถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[48] เหตุผลนี้ทำให้เชื่อว่าคณะทูตของต่านหรือมหานครตานิสน่าจะใช้เส้นทางทะเลผ่านอินเดียมาขึ้นบกที่พะสิม (Bassein) หรือมะละแหม่ง (Moulmein) แล้วขึ้นไปตามลำน้ำอิรวดีผ่านดินแดนอายหลาวไปยังหย่งชังในต้นปี ค.ศ. ๙๗ และ ๑๒๑ ส่วนในต้นปี ค.ศ. ๑๓๒ อาจได้มีการค้นพบว่า การเดินทางทางทะเลต่อไปยังรึหนาน[49] เพื่อเข้าสู่แผ่นดินจีนนั้นสะดวกกว่า เพราะไม่ต้องผ่านชนกลุ่มต่าง ๆ ทางบก จึงได้มีการเปลี่ยนขยายเส้นทางใหม่ ข้อที่สนับสนุนว่าการเดินทางนี้มาทางทะเลอีกประการหนึ่งคือ

---

46. ยอช เซเดส์, "การขุดค้นที่พงตึกและความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สมัยโบราณแห่งประเทศไทย," ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศดิศกุลแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษลงพิมพ์ในหนังสือ *ตำนานอักษรไทย...* (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๒๖): ๖๖-๖๗.

47. Chen Yan, op.cit.: 158.

48. Luce, op.cit.: 205.

49. เมืองรึหนาน (Jih-nan) ปัจจุบันตรงกับบริเวณจังหวัดกวางบิญ (Quang Binh) ของเวียดนามภาคกลาง

คณะทูตทุกครั้งมาถึงตอนต้นปี ซึ่งแสดงว่าการเดินทางถูกกำหนดโดยลักษณะของฤดูกาลมรสุม ศาสตราจารย์ ลูซ กล่าวว่า การริเริ่มและความรู้ด้านการเดินทางนี้ น่าจะได้มีการถ่ายทอดจากตานิสเมโทรโปลิสไปยังจักรวรรดิโรมัน เมื่อมาร์คัส ออเรลิอุส อันโตนินัสทรงส่งคณะทูตไปจีน ในค.ศ. ๑๖๖/พ.ศ. ๗๐๙[50]

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ว่า ข้อมูลใน *โฮ่วฮั่นชู* บรรพว่าด้วย "ชีวประวัติเฉินส้าน" ทำให้เกิดความรู้สึกว่าทูตของประเทศ "ส้าน" (หรือที่ถูกต้อง 'ต่าน') ได้ใช้เส้นทางแพรไหมสายเอเชียกลาง เพราะปรากฏชื่อสถานที่สองแห่งซึ่งน่าจะอยู่ในบริเวณเหนือที่ราบลุ่มแม่น้ำสินธุแห่งหนึ่งและทางตอนเหนือของฉนวนกานสูอีกแห่งหนึ่ง กล่าวคือ เสี้ยนตู้และหลิวชา ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม, ข้อความนี้อยู่ในบทสนทนาซึ่งเป็นการจำลองภาพเหตุการณ์ตามความเข้าใจของผู้ชำระจดหมายเหตุจีนซึ่งรู้จักเส้นทางแพรไหมสายเอเชียกลางดีและอาจเข้าใจว่าทูตของประเทศในเอเชียตะวันตกต้องใช้เส้นทางคมนาคมเส้นนั้น อีกประการหนึ่ง การที่ระบุว่า คณะทูต 'ข้ามหลิวชาและเสี้ยนตู้' ก็ดูเป็นการประหลาด เพราะหมายถึงการเดินทางขึ้นไปทางเหนือของกานสูก่อน แล้วย้อนลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้มาถึงเสี้ยนตู้ เส้นทางนี้ผิดปกติแม้เป็นไปได้[51]

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าคณะทูตของประเทศ 'ส้าน' หรือ ต่าน จะมาถึงหย่งชังในยูนนานโดยใช้เส้นทางแพรไหมสายเอเชียกลางหรือเส้นทางทะเลก็ตาม, เราควรสรุปด้วยหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ตรวจสอบด้วยตรรกวิธีอย่างมั่นใจได้แล้วว่า ประเทศ 'ส้าน' หรือ 'ถาน' หรือ 'ต่าน' นี้หาได้มีอะไรเกี่ยวข้องกับ 'สยาม' หรือชนชาติไทอย่างที่หลายคนเข้าใจไม่.

---

50. Luce, op.cit.

51. อาจารย์วิทยา จิโรจน์กุล กรรมการท่านหนึ่งในคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีนโบราณ มีความเห็นว่า ในการพิจารณาเอกสารจีนโบราณนี้ต้องคำนึงถึงความถูกต้องของภูมิศาสตร์ด้วย ดังนั้น 'หลิวชา' จึงต้องเป็นชื่อเฉพาะที่บอกบริเวณซึ่งเป็นทะเลทรายในตะวันออกกลางก่อนที่จะมาถึง 'เสี้ยนตู้' ซึ่งท่านเชื่อเช่นเดียวกับผู้เขียนว่าตรงกับคำว่า 'สินธุ'